

MIJN ANDALUSISCHE MOEDER

Van dezelfde auteur verschenen bij Wereldbibliotheek:

Het eiland van Arturo (2021)

Leugens en tovenarij (2022)

De geschiedenis (1982, 2023)

Elsa Morante

Mijn Andalusische moeder

Vertaald uit het Italiaans
door Manon Smits

Wereldbibliotheek

Deze vertaling is mede mogelijk gemaakt dankzij een subsidie van
het Italiaanse ministerie van Buitenlandse Zaken en
Internationale Samenwerking

*Questa traduzione è stata resa possibile anche grazie ad un
contributo alla traduzione del Ministero degli Affari Esteri e della
Cooperazione Internazionale italiana*

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Oorspronkelijke titel *Aracoeli*

© 1982, 1989 en 2015 Giulio Einaudi editore s.p.a., Turijn
© 2025 Nederlandse vertaling Manon Smits / Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van)
deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

*All rights are reserved, including those for text and data mining,
AI training and similar technologies.*

Omslagontwerp Studio Vonk & de Boer
Omslagbeeld © Bernard Plossu / Signatures
Foto auteur © Elsa Morante Estate

NUR 302

ISBN 9789028450929

www.wereldbibliotheek.nl

Wereldbibliotheek maakt deel uit van Park Uitgevers

Mijn moeder kwam uit Andalusië. Toevallig waren haar ouders allebei geboren met dezelfde achternaam, MUÑOZ, en zodoende had zij volgens de Spaanse gewoonte de dubbele achternaam Muñoz Muñoz. Haar voornaam was Aracoeli.

Ik leek op haar wat betreft huidskleur en gelaatstrekken, terwijl ik mijn oogkleur van mijn vader had (een Italiaan uit Piemonte). Uit de tijd dat ik nog een knap ventje was herinner ik me een liedje dat ze speciaal op avonden met vollemaan zong, en waar ik maar geen genoeg van kon krijgen. Ze zong het telkens opnieuw met veel plezier, waarbij ze me omhoog liet stuiteren naar de maan, alsof ze met me wilde pronken tegenover een of ander tweelingzusje van me daarboven:

Luna lunera

Cascabalera

Los ojos azules

La cara morena

Dag maantje maan

Rammelaar, tinkelgeluid

Blauwe oogjes

Bruine huid

Dit en meer van dat soort onbenullige liedjes uit hetzelfde repertoire, de metgezellen van mijn gelukkige kindertijd, zijn enkele van de weinige getuigenissen die me zijn bijgebleven van haar oorspronkelijke cultuur. Over haar geboortestreek vertelde ze bij ons thuis in Rome

niet of nauwelijks, en na de eerste zinspelingen hulde ze zich snel in een defensieve norsheid. Ze was juist, zoals je ook weleens ziet bij armoedzaaiers behept met overmatige trots die worden bevorderd tot de 'hogere kringen', zelf de eerste die in zo'n geval jegens haar verleden een hevige, mondaine en zelfs snobistische minachting toonde, die ook nog eens onherroepelijk was doordrongen van rauwe schaamte, maar daarbij was die ook altijd tot in haar vezels vermengd met een felle bezitterigheid, waardoor die kleine streek van haar voor vreemden verboden terrein was, als een heilig bezit van de familie Muñoz Muñoz.

Toch was het alsof je door die argwanende, schaarse toespelingen van haar ongelooflijk genoeg wel een glimp opving van haar dorp als een soort keienwoestijn waaraan werd gezogen door een Afrikaanse wind, en waar struiken de kop opstaken die alleen maar doornen leverden, en het weinige gras meteen na het ontkiemen doodging van de dorst. Als ze haar zo hoorde, zette mijn tante Raimonda bijgenaamd Monda (zus van mijn vader) grote verblufte ogen op, want naar haar idee was Spanje (en Andalusië in het bijzonder) één grote tuin vol sinaasappelbomen en Arabische jasmijn, en rozenperken, en paasvieringen, wapperende rokken, gitaren en castagnetten. Toch paste tante Monda er, discreet als ze was, wel voor op om te veel vragen te stellen. Wat betreft de familie-afkomst van mijn moeder en haar voorhuwelijkse leven als boerenmaagd gold bij ons thuis dan ook een soort eervol staatsgeheim, waarvan mijn vader de enige wettelijke hoeder was en tante Monda enkel een eenvoudige vertrouweling met een zeer bescheiden functie die werd beperkt tot het strikt noodzakelijke.

Het betrof in feite een obligaat geheim waar eigenlijk niets duisters aan was, maar de kinderfantasie kan zich geen voorstelling maken van een geheim dat niet is omgeven door duisternis of omringd door schitteringen die dreigen te vervagen zodra het mysterieuze aan het licht komt. Zodoende bleef ons geheim van mijn kant natuurlijk ongeschonden, als een exotische schatkist waarvan ik de verstopte sleutel bewust niet ging zoeken. Gedurende mijn korte leven in familiekring (dat voor mij eindigde met mijn vroege kindertijd) kreeg ik er enkel wat terloopse, vluchtige mededelingen over mee, waar (vooral door tante

Monda) haastig overheen werd gepraat. Als ik een meer empirische geest had gehad zou die terughoudendheid me vast hebben gestimuleerd tot een – zij het minimaal – persoonlijk vooronderzoek, maar in mijn geval werd die eerder gekoppeld aan mijn toen al duidelijke aangeboren talent voor visioenen in plaats van onderzoeken. En dus liet ik het maar gebeuren dat de diverse aanwijzingen over de beginjaren van mijn moeder voor mijn ogen verdwenen zodra ze waren verschenen, net zoals die lichtgevende draadjes die je in het donker onder je oogleden ziet flitsen. Van sommige roddelachtige zinspelingen van onze bedienden of andere bemoeiallen wendde ik me af met instinctieve, bijna aristocratische desinteresse, vaak ook nog versterkt door een grimmig dreigende blik. Ik beschermde dan ook niet alleen het streng bewaakte bezit van mijn moeder tegen elke vulgaire indiscretie, maar ook de eindeloze open vlaktes van de onwetendheid tegen elke mogelijke grens.

Mijn moeder zelf had mij sinds de tijd van onze exclusieve intimiteit trouwens ook overgelaten aan mijn onwetendheid. Misschien had ze wel het gevoel dat ik onbewust alles van haar wist, net zoals zij van mij. Dat haar geschiedenis zodra ik in haar baarmoeder groeide aan mij was overgedragen, via dezelfde codetaal als die waarmee de bruine kleur van haar huid aan de mijne was doorgegeven. En dat het dus overbodig zou zijn om te proberen een aardse vertaling te verschaffen van datgene wat ik aangeboren in mij meedroeg en wat al in mijn wonderbaarlijke persoonlijke code stond gedrukt.

Liever vertelde ze mij in vertrouwen over sommige speciale schatten die ze thuis in haar dorp had achtergelaten, allemaal min of meer verwant aan die befaamde liedjes die ik al kende en even verleidelijk voor mij. Met de voornaamheid van een koningin die over haar afkomst pocht vertelde ze bijvoorbeeld over haar geit Abuelita ('omaatje', zo genoemd omdat ze de grootmoeder was van een ander geitje, een wees genaamd Saudade, 'weemoed') en haar kat Patufè ('goudrood'), en over een oude buurvrouw van haar die wonderen deed, genaamd Tía Patrocinio... enzovoort. Maar ver boven al haar burens, dorpsgenoten en familieleden uit, ver boven het hele Andalusische en Spaanse volk uit zelfs, torende haar enige broer Manuel, ook wel Manolo en

Manuelito genoemd. Die oom van mij (die ik nooit zou leren kennen) was jonger dan zij, maar werd door haar beschouwd als een heuse grote broer. Uit haar verhalen leidde je af dat hij net als zij klein van gestalte moest zijn, maar in de ogen van zijn zus werd hij door zijn geest en zijn moed uitvergroot tot waardige, mannelijke afmetingen. ‘Hij is nog langer dan ik!’ verklaarde ze terwijl ze haar hand een palm boven haar hoofd hield, alsof ze daarmee een zeldzame hoogte aangaf; en klein als ik was volgde ik de richting van haar hand met de eerbiedige blik van iemand die de toppen van de Everest bewondert. Zodra ze over haar broer begon – al noemde ze alleen maar zijn naam – zinderde haar stem van jubelende, sacrale klanken, van rondedansjes en halleluja’s. En ook uit mijn keel klonk direct diezelfde trilling, met een verliefde lach die een en al lof inhield. Er bestaat – naar mijn mening – geen enkel kind dat niet vanaf zijn vroegste jaren zijn eigen HELD heeft gekozen – of beter gezegd: erkend. Afkomstig uit de geschiedenis, of uit verhalen, of uit de mythes, of uit de feitelijke actualiteit, of misschien uit de reclame, kan zo’n HELD worden gepersonifieerd door Napoleon Bonaparte, of door de Bourgondiër Siegfried, of de Chinese Mao, of Kaïn, of Baäl-Zebul, koning van de onderwereld, of Casanova, of Hamlet, of Mahatma Gandhi, of een voetbalkampioen, of een knappe filmacteur, of een stripfiguur... en die kan uiteraard telkens veranderen afhankelijk van de gebeurtenissen in iemands leven, de omstandigheden en voorkeuren. Sterker nog, dat is in de meeste gevallen zo; maar niet in mijn geval! Mijn HELD was en is ook nu nog altijd één en dezelfde: mijn oom Manuel, al vanaf de eerste dag dat ik ooit over hem hoorde. Volgens mijn postume berekeningen was Manuel in die tijd ongeveer dertien jaar oud, en ik tien jaar jonger. En ik denk dat ik het in elk geval deels juist aan die jonge rammelaarleeftijd van mij te danken had dat Aracoeli mij als enige de speciale gunst verleende om me haar fantastische verhalen toe te vertrouwen, en dan op de eerste plaats die over de prestaties en wonderen van haar Manuel. Voor zover ik weet verleende ze die gunst namelijk aan niemand anders, behalve aan mij toen ik klein was. Aan niemand anders, zelfs niet aan mijn vader! Maar in zijn geval was het denk ik haar nederigheid die haar ontmoedigde en haar kinderlijke trots verwarde. Het staat name-

lijk buiten kijf dat volgens haar zelfs de schittering van Manuel de vergelijking met de stralende zon van mijn vader niet zou kunnen doorstaan.

Aan de andere kant was mijn vader juist de enige van ons allemaal die Manuel waarschijnlijk persoonlijk had kunnen ontmoeten, net als de kat Patufè, en misschien zelfs de hele Andalusische klik van de familie Muñoz Muñoz.

Er zijn vijfendertig jaar verstreken sinds mijn moeder werd begraven op de begraafplaats Campo Verano in Rome (mijn geboortestad). Ik ben haar daar nooit wezen opzoeken. En ik ben al meer dan dertig jaar niet terug geweest in Rome, waar ik waarschijnlijk ook nooit meer zal komen.

De laatste keer dat ik erheen ging was in de vroege zomer van 1945, toen de oorlog net voorbij was. Ik was toen bijna dertien (maar het voelde alsof ik nog maar tien was). En bij die gelegenheid vernam ik onder andere dat tijdens de luchtaanvallen op de stad ook Campo Verano was getroffen door de bommen: vele graven overhoopgehaald, cipressen ontworteld. Ik vernam ook de datum en het tijdstip van het bombardement: dat was op 19 juli 1943 geweest, rond het middaguur. Sindsdien zag ik die onbekende dodenakker in gedachten telkens voor me op een vast, zinderend tijdstip (ik wist dat ‘verano’ in het Spaans ‘zomer’ betekent). Een woud van rook en brand, waaruit mijn moeder angstig wegluchtte, onder het bloed, in hetzelfde verkreukelde nachthemd dat ze droeg toen ik haar voor het laatst had bezocht.

Waar kon ze anders naartoe zijn gevlucht dan naar Andalusië? En vandaag, na zoveel jaren van onzinnige scheiding, vertrek ik dus daadwerkelijk naar Andalusië om haar te gaan zoeken.

Nu en dan komt er bij nabestaanden – vooral wanneer ze in uiterste eenzaamheid verkeren – een radeloze drift opborrelen die hen ertoe drijft om op zoek te gaan naar hun doden, niet alleen in de tijd, maar ook in de ruimte. Sommigen volgen hen terug in het verleden, anderen grijpen zich vast aan de illusie dat ze zich in een ultieme toekomst bij hen zullen voegen; en dan zijn er ook nog mensen die niet meer weten waar ze zonder hen naartoe moeten en dus hun plekken afstruinen,

via een route die de doden mogelijk ooit hebben afgelegd. Een dergelijke roep kan onverwachts opkomen, en dan gepaard gaan met dezelfde drang die een miserabele schooier zou voelen die zich na een lange periode van geheugenverlies plotseling herinnert dat hij ergens een diamant verstopt heeft liggen. Alleen weet hij intussen zelf niet meer op welke plek dat was, alle sporen zijn uitgewist. Wat hij ook probeert, hij kan zich geen enkele aanwijzing voor de geest halen waarmee hij hem zou kunnen terugvinden, en hij zal ook nooit meer andere eigendommen bezitten.

In deze mistige herfst heb ik sinds enkele dagen de sterke neiging om mijn meisje Aracoeli na te jagen in alle richtingen van de ruimte en de tijd, behalve die waarin ik niet geloof: de toekomst. Eerlijk gezegd zie ik in de richting van mijn toekomst niets anders dan een kromgetrokken spoor, waarover die oude vertrouwde ik, nog altijd alleen en steeds meer op leeftijd, heen en weer blijft gaan als een dronken pendelaar. Totdat er een enorme inslag komt, en al het verkeer stil komt te liggen. Dat is het uiterste punt van de toekomst. Een soort verblindend middaguur, of blind middaguur, waar niemand meer is, ook ik niet.

Sinds ongeveer twee maanden heb ik een tijdelijke betrekking bij een kleine uitgeverij, waar ik ben belast met het vertalen of lezen van teksten ter beoordeling, waarover ik vervolgens een kort verslag moet schrijven. Het zijn voor het merendeel toegankelijke essays of verhandelingen over populairwetenschappelijke of politiek-maatschappelijke of ook wel instructief-mondaine onderwerpen.

Voor zover ik weet beslaat het bedrijf in totaal twee kamers, plus een donkere plee zonder ramen. Een van de kantoortjes dient vooral als magazijn, in het andere zit ik. Hoewel de Baas (tijdens zijn niet infrequente, maar haastige bezoeken) weleens heeft gezinspeeld op een onzichtbaar ‘personeel’, heeft het er alle schijn van dat ik daarbinnen in elk geval het enige personeel ben. De glazen deur naar het trappenhuis, met daarop het bordje UITGEVERIJ YPSILON en eronder de tekst DUWEN, kondigt bezoekers aan met een langgerekt gesis, waarop onmiddellijk de vrije toegang van de desbetreffende bezoeker

volgt. Het gaat voornamelijk om aspirant-schrijvers, voor het merendeel bejaard, die met hun begerige, bijna grimmige voorkomen de natuurlijke kilte van de omgeving versterken, waardoor ik direct in een verwarde beklemming word gestort.

De afspraak is dat ik mijn dagen in dat kantoor moet doorbrengen van 9.00 tot 13.00 uur en van 16.00 tot 19.30 uur.

In eerste instantie had ik deze betrekking omarmd als een gelukstreffer (de laatste tijd was mijn toch al schamele inkomen namelijk niet eens meer toereikend om de huur van een klein kamertje te betalen), maar al heel snel besepte ik dat mijn brein zich er met een onherroepelijke walging tegen verzette. Tijdens het lezen van al die essaytjes had ik vanaf de eerste regels het gevoel alsof ik lijm doorslikte. De onderwerpen waarover ze gingen interesseerden me niets, sterker nog, het wilde er bij mij niet in dat andere weldenkende mensen er iets om konden geven. Ik was om de haverklap de draad kwijt. En ook al was ik sinds enige tijd gestopt met alle lichte en zware drugs, en zelfs – binnen de grenzen van het mogelijke – met alcoholische dranken, ik verviel toch telkens weer in mijn ziekelijke slaapzucht. Dan viel ik zomaar ineens in slaap boven op mijn ‘werken’, met mijn mond open. En het gebeurde ook dat ik maar moeizaam wakker werd door het gesis van de voordeur, waarna ik een van die rampzalige bezoekers al voor me zag wachten, terwijl hij met een scheve grijns stond te staren naar mijn gezwollen ogen en het sliertje speeksel dat langs mijn kin droop. Het gebeurde ook dat die dutjes me een droom brachten, of beter gezegd: een vluchtig, futiel, somber delirium. Dan veranderden bijvoorbeeld de drukletters voor mijn neus in zwermen motten die uit de bladzijden opstegen, waardoor die verwerden tot een wit poeder.

Elke dag werden er nieuwe handboeken en zetproeven op mijn bureau gedumpt. En zodra ik binnenkwam werd ik al misselijk door alleen de aanblik van die stapels. Mijn lage rendement kon natuurlijk niemand ontgaan, zelfs niet de drukke, haastige blikken van mijn laconieke baas. En ongetwijfeld was Uitgeverij Ypsilon allang bezig mijn onvermijdelijke ophanden zijnde afstoting te plannen.

Hoe dan ook heb ik eind oktober mijn tweede loon ontvangen, en dat is vrijwel onaangeroerd in mijn zakken blijven zitten tot deze jaar-

lijkse vrije dagen. De duur van het verlof is ruimhartig berekend dankzij het nationale gebruik om een 'lang weekend' te plannen. Vier dagen: van vrijdag 31 oktober (de dag voor Allerheiligen) tot dinsdag 4 november (tot voor kort een patriottische nationale feestdag). En zodoende ben ik vanochtend (vrijdag de 31ste) op reis gegaan.

Al een hele tijd ben ik nogal honkvast. Bovendien deden de woorden 'vrije dagen' of 'vakantie' mij altijd denken aan een treurige feestende stam, bedwelmd door plastic zakjes, Coca-Cola en koortsachtige radiootjes. Ik ben nog nooit naar het buitenland geweest. En dit besluit om te vertrekken overviel me met een enorm gevoel van gevaar en waanzin, maar ook van een onbekend enthousiasme (*enthousiasmòs* = goddelijke vervoering). Toch was ik aanvankelijk weifelachtig over de reis: waar zou een type als ik immers naartoe kunnen gaan, zo misantroop en op zichzelf, en zonder enige nieuwsgierigheid naar de wereld – naar geen enkele plek ter wereld?! Totdat het *enthousiasmòs* me de enige reis die mogelijk is voor mij aanduidde, me die opdroeg zelfs.

*Anda niño anda
que Dios te lo manda.*

*Loop, kindje, loop
God draagt het je op.*

Zodoende ben ik nu (het is ongeveer elf uur 's ochtends) op weg gegaan, ik vertrek vanuit Milaan om op zoek te gaan naar mijn moeder Ara-coeli in twee richtingen, die van het verleden én die van de ruimte. Over haar beginjaren in Andalusië heb ik mezelf altijd in het ongewisse gehouden, min of meer zoals in mijn kindertijd. En ook nu nog betekende 'naar haar op zoek gaan' voor mij niet dat ik me wilde informeren, of getuigenissen wilde vergaren, maar alleen dat ik hier weg wilde gaan, in het spoor dat zij lang geleden heeft afgelegd, zoals een losgeslagen dier de geuren van zijn hol volgt.

Onder de weinige dingen die ik over haar wist waren de voornaamste gegevens uit het bevolkingsregister, oftewel, behalve de dubbele achternaam die ze als meisje had, ook haar geboorteplaats, genaamd

El Almendral, in de provincie Almería. De zeldzame correspondentie die ze van thuis ontving in Rome droeg echter het stempel van *Gergal* op de envelop, een naam waarnaar ik vergeefs heb gezocht in de gewone atlassen, maar die ik uiteindelijk wel heb gevonden op een grote landkaart van het geografisch instituut. Het bleek een afgelegen gehucht te zijn, midden in de siërra, op aanzienlijke afstand van de zee.

De naam El Almendral daarentegen vond ik op geen enkele plattegrond. Maar intussen was dat piepkleine, afgelegen stipje, onbekend in de geografie, de laatste tijd verworpen tot de enige halte op aarde die mijn gedesoriënteerde lichaam een richting aangaf. Het was een lokroep die geen enkele belofte of hoop inhield. Ik wist, zonder enige twijfel, dat die lokroep niet voortkwam uit mijn verstand, maar uit de weemoed van mijn zintuigen, die zo overweldigend was dat ik het niet eens een noodzakelijke voorwaarde vond om er zeker van te zijn dat het gehucht bestond. Mijn toestand was werkelijk die van een bastaard-dier dat meteen na de geboorte al uit zijn hol wordt weggehaald, in een zak gestopt en vervolgens wordt gedumpt in de berm van een karrenspoor. God weet hoe hij in leven heeft weten te blijven, maar hij heeft hier in de buurt alleen maar vijandige groepen gevonden die hem bejegenen als een indringer, en alsof hij hondsdel is. Dus legt hij de hele weg terug af, gedreven door zijn scherpe zintuigen, op weg naar zijn beginpunt (en misschien zijn ware identiteit?).

*Esto niño chiquito
no tiene madre.
Lo parió una gitana
lo echó en la calle.*

*Deze kleine jongen
heeft geen moeder.
Een zigeunerin beviel van hem,
ze gooide hem op straat.*

De drang om op reis te gaan was me recentelijk ingegeven door de stem van mijn moeder zelf. Het was geen abstracte transcriptie van

mijn geheugen waardoor haar allervroegste, lang vervlogen liedjes ineens weer tot me kwamen, maar echt haar fysieke stem, met dat vleugje keel en speeksel. Ik proefde ineens weer haar huid, die geurde naar verse pruim; en 's nachts bespeurde ik in deze Milanese kou haar nog kinderlijke adem, als een zuchtje naïeve warmte op mijn oud geworden oogleden. Ik weet niet hoe wetenschappers in onze lijfelijke materie het bestaan verklaren van dit soort andere, verborgen zintuigen, zonder tastbaar lichaam, en losstaand van de voorwerpen, maar wel in staat tot horen en zien en alle andere gewaarwordingen van de natuur, en meer zelfs. Je zou zeggen dat ze zijn uitgerust met voelsprietten en peilloden. Ze functioneren in een gebied dat is uitgesloten van de ruimte, waarin ze zich echter wel onbegrensd kunnen bewegen. En daar, in dat gebied, voltrekt zich (in elk geval zolang wij leven) de vleselijke wederopstanding van de doden.

Aracoeli. In de eerste jaren dat ik met haar samenleefde klonk die naam van haar me begrijpelijkerwijs volkomen natuurlijk in de oren. Maar toen wij tweeën werden meegevoerd de wereld in, merkte ik dat die naam haar in de stad onderscheidde van de andere vrouwen. Onze vrouwelijke kennissen heetten namelijk Anna, Paola of Luisa, of in sommige gevallen Raimonda, Patrizia, Perla of Camilla. 'Aracoeli!' riepen de dames. 'Wat een mooie naam! Wat een aparte naam!'

Later leerde ik dat het in Spanje de gewoonte is om meisjes te dopen met dat soort namen, ook Latijnse, kerkelijke of liturgische namen. Toch is die naam Aracoeli naarmate ik volwassen werd in mijn herinnering gegrift als een teken van anders-zijn, een unieke benaming, waarin mijn moeder in afzondering opgesloten blijft, als in een massieve, sierlijke schilderijlijst die goud geschilderd is.

Misschien komt dat beeld van die schilderijlijst bij me op vanwege de salonspiegel die we inderdaad hadden in ons eerste clandestiene kamertje, vanwaaruit die met ons meeverhuisde naar onze nieuwe, wettige woning in de Quartieri Alti. En daar is hij altijd pontificaal midden op de muur in de slaapkamer van mijn ouders blijven hangen, tot aan onze financiële instorting. Waar hij daarna is beland weet ik niet, misschien bij een of ander familielid, of samen met de rest van

ons meubilair verkocht aan een of andere antiquair of uitdrager. Maar naar alle waarschijnlijkheid bestaat hij nog wel, en heeft hij ons verdwenen gezin overleefd.

De spiegel zelf was glanzend en van recente makelij, maar de lijst, met de oude, verbleekte vergulding, was van een weelderige zeventiende-eeuwse stijl. Die stijl stond in schrill contrast met de verder nogal moderne (destijds aangeduid als 'rationele') inrichting van ons huis, en hij was dan ook, net als het Franse tapijt daar onder hem, en nog een paar andere meubels die hier en daar verspreid stonden, via Raimonda afkomstig uit het huis van mijn grootouders van vaderskant in Turijn.

Volgens sommige waarzeggers is een spiegel als een bodemloze afgrond die de lichtjes van het verleden (en misschien ook van de toekomst) opslokt, zonder dat ze ooit opraken. Welnu, het allereerste postume beeld van mezelf, dat als achtergrond dient voor al mijn jaren, presenteert zich niet rechtstreeks aan mijn herinnering (of misschien pseudo-herinnering?), maar weerkaatst in die spiegel, en omkaderd door die befaamde lijst. Is het mogelijk dat het daar is blijven zitten, in die onderwaterwereld van de spiegel, om vandaag aan mij te worden teruggegeven, vanuit die leegte, opnieuw samengesteld in zijn atomen? Men zegt namelijk dat onze herinneringen niet verder kunnen teruggaan dan ons tweede of derde levensjaar, maar dat intacte, vrijwel roerloze tafereel komt van nog langer geleden bij me op.

Daarin is, op een fauteuiltje van geelgouden pluche (dat mij al bekend en vertrouwd was), een vrouw te zien met een zuigeling aan de borst. Ze steunt met één blote voet op het bed, en op de grond, op het Franse tapijt, ligt een omgekeerd muiltje. Haar jurk kan ik niet goed zien (een lang negligé, in een fuchsia tint?) maar ik herken de manier waarop ze de strik voor haar borst losmaakt, oplettend dat ze alleen haar tepel ontbloot, met een bijna komische preutsheid, van iemand die zich zelfs voor haar eigen baby schaamt. Er is dan ook niemand anders in de kamer, en ik ben die zuigeling met het zwarte koppie die af en toe zijn oogjes opricht naar haar.

Kijk, en vanaf dat punt verdwijnt de spiegel met zijn lijst. Nu komen vanuit dat weerspiegelde tafereel, dat geschilderd leek, de intieme de-

tails op me af, en worden steeds concreter, alsof de ik van vandaag weer dezelfde pupillen heeft als dat gelukzalige kind dat daar aan de borst hangt. Zou het kunnen dat dit een van mijn apocriefe herinneringen is? De onrustige machine van mijn brein werkt voortdurend door en is in staat om visuele reconstructies te fabriceren – de ene keer op afstand en fictief als een fata morgana, de andere keer juist dichtbij en possessief waardoor ik er een rol in speel. Hoe dan ook gebeurt het dat sommige apocriefe herinneringen naderhand waarachtiger blijken te zijn dan de waarheid.

En zo is deze ook. Door de geloken oogleden van mijn toenmalige ik zie ik haar witte, ontblote borst weer voor me, met de blauwe ader-tjes en rondom de tepel een kleine oranjeroze kring. Hij is rond, niet al te dik maar wel gezwollen, en met mijn piepkleine grijphandjes probeer ik hem vaak vast te pakken onder het zuigen, waarbij ik haar hand tref die me de borst aanreikt, en hem tegelijkertijd ontbloot en bedekt. Haar hand is een stuk bruiner dan haar borst, net als haar hals en haar gezicht – later werden ze lichter –, en klein, gedrongen van vorm, met ook korte, bijna rechthoekige nagels. Door een verwonding in haar kindertijd zijn de kootjes van haar pink en ringvinger opgezwollen gebleven, en een beetje misvormd.

Haar melk smaakt zoetig, lauw, zoals die van de tropische kokosnoot die net van de palmboom komt. Af en toe kijken mijn verliefde oogjes omhoog om haar gezicht te bedanken, dat zich verliefd over mij heen buigt, tussen de zwarte trossen van haar krullen, van ongelijke lengte, die tot op haar schouders hangen (ze weigerde ze af te knippen, dat was een van haar ongehoorzaamheden).

Haar voorhoofd is tot op haar wenkbrauwen bedekt met krullen. Als ze het haar uit haar gezicht veegt en haar voorhoofd ontbloot krijgt ze een ander uiterlijk, van een vreemde intelligentie en een onbewuste, aangeboren weemoed. De rest van de tijd heeft ze het ongerepte uiterlijk van de natuur, die het midden houdt tussen vertrouwen en verweer, tussen nieuwsgierigheid en stugheid. In haar bloed zindert echter een voortdurende vrolijkheid, alleen al vanwege het feit dat ze is geboren.

De uitspraak 'ogen als een sterrennacht' klinkt als een poëtisch cliché. Maar ik zou niet weten hoe ik haar ogen anders moest omschrij-

ven. De irissen zijn zwart, en als ik eraan terugdenk breidt dat zwart zich uit voorbij de irissen, in een trilling van minuscule druppeltjes of lichtjes. Het zijn grote, ietwat langwerpige ogen, met zware onderste oogleden, zoals sommige standbeelden hebben. De volle wenkbrauwen (pas later zal ze leren hoe ze die kan uitdunnen met een scheermes) komen op haar voorhoofd bij elkaar waardoor ze een accent circouflexe vormen, wat haar soms, als ze haar hoofd buigt, een strenge, sombere, bijna stuurse uitdrukking bezorgt. Haar neus is recht en welgevormd, niet grillig. Haar gezicht heeft de vorm van een volle ovaal, en haar wangen zijn nog wat mollig, als die van een kind.

Ook nu nog ben ik van mening dat de natuur, in al haar verscheidenheid, moeilijk een mooier gezicht zou kunnen voortbrengen. Maar wat met grote aanhoudendheid op mijn herinnering blijft hameren – me wijzend op een uitzonderlijke uniciteit – zijn bepaalde onregelmatigheden en tekortkomingen van dat gezicht: een litteken van een brandwondje op haar kin; de te kleine tanden met enige afstand ertussen; de onderlip die onder de bovenlip uitsteekt, waardoor ze als ze ernstig is een weifelende of vragende uitstraling heeft, en als ze glimlacht een zweem van weerloosheid, of verbazing. Zo zie ik eveneens van haar toenmalige lichaam als eerste, met onherroepelijke genegenheid, bepaalde onevenredigheden, of lelijkheden of onhandigheden weer tot leven komen die ik destijds niet eens opmerkte: haar hoofd dat wellicht wat te groot was voor haar smalle schoudertjes; haar boerse, stevige benen met haar kuiten die te fors waren vergeleken bij haar nog gracieuze armen en lichaam; een bepaald ongemak in haar tred (vooral wanneer ze het waagde hoge hakken te dragen) en haar kleine, dikke voeten met de ongelijke, wat kromme tenen en de scheef gegroeide nagels. Ook nadat ze van mij was bevallen bleef haar lichaam bijna maagdelijk, met een bepaalde meisjesachtige hoekigheid, en de argwanende, ondoordachte bewegingen van een dier dat uit zijn vertrouwde omgeving is gehaald.

In deze ‘apocriefe herinneringen’ van mij zingt ze haar eerste kinderliedjes (die in feite de eerste menselijke taal waren die ik hoorde) stevast terwijl ze me de borst geeft of me in slaap wiegt. Het is duidelijk

haar liefdevolle keelstem, doordrenkt met speeksel, waarmee die dorpsliedjes weer in mijn oor worden gezongen. Ze vermengt ze met liefdevolle geluidjes en speelse lachjes. Op zo'n moment lijkt het alsof haar taal smelt om mij toe te spreken. In onze begintijd in dat kamertje in de periferie praatte ze nog voornamelijk Spaans tegen me, vooral tijdens haar instinctieve bewegingen. En in de dingen die ik haar nu hoor zeggen herken ik beslist de Spaanse tongval. Alleen versta ik er geen enkele zin van. Ik vang alleen de klanken op, die uit haar giechelende mond op me neerdwarrelen als een gekir van bovenaf. En dan schiet er ineens een vreselijk gevoel door me heen, alsof ze me met dat onverstaanbare geprevel een waarschuwing wil geven die ze niet onder woorden kan brengen. Dit is niet langer mijn gebruikelijke 'apocriefe herinnering', maar misschien is het de postume anamnese van een naamloze ziekte die al vanaf mijn geboorte bezig is mijn gezondheid te ondermijnen.

Zo meen ik te hebben begrepen waarom ze nu, terwijl ik de ouderdom nader, nog steeds hardnekkig aan me verschijnt terwijl ze mij als baby in haar armen houdt; op diezelfde manier, in haar armen, wil ze me uiteindelijk mee terugvoeren naar haar nest, zoals de lucht het zaadje meevoert dat zich in de grond wil nestelen.

Ondanks mijn schamele financiële middelen had ik besloten de reis per vliegtuig te maken, en heb ik tijdig een plaats gereserveerd in een toestel van Iberia dat 's ochtends zou vertrekken en 's avonds in Almería zou aankomen, na een tussenstop van enkele uren in Madrid. Nadat ik mijn paspoort had verkregen hoefde ik niet veel voorbereidingen meer te treffen. Sinds enkele maanden verander ik vaak van onderdak, en bij elke verhuizing neem ik al mijn bezittingen mee in een schoudertas. Als laatste was ik verkast naar een hotelletje in de buurt van Porta Ticinese, maar daar wil ik niet meer naartoe na mijn terugreis. Die terugreis, die trouwens vanwege mijn beroepsmatige verplichtingen alweer gepland staat over drie of hooguit vier dagen, zie ik onderhand alleen nog maar flikkeren op een verre, vluchtige afstand, zoals een sterrenstelsel. Ik ervoer een bevrijdend, onomkeerbaar gevoel van afscheid toen ik voor altijd vertrok uit dat hotelletje.

En veel te vroeg spoedde ik me naar de halte van de Air Terminal, vanwaar de pendelbussen naar de luchthaven vertrekken.

Het gelige, lage gebouw van de Terminal verrijst op een grote kale vlakte met hier en daar wat rommelige bouwsels, als tijdelijke muren die zijn gemetseld na een catastrofe. Weg van het kabaal in het centrum ontvangt deze perifere plek me in zijn vormeloze lelijkheid zonder domkerken of uithangborden als een riviermond van rust en verkwikking. Hier heb je niet de hijgende massa's die sinds enige jaren door de stad rennen, schreeuwend over hun zogenaamde 'revolutie' die naar mijn naïeve mening alleen maar herrie is, als een hersenloze furie. Het is een kluwen van afkortingen en deviezen die ik niet kan ontcijferen, in koor gescandeerd, en voor mijn verdoofde brein klinkt het alsof ze onherroepelijk weet ik wat voor wraakzuchtige dreigementen tegen mij schreeuwen. Ik heb me weleens in het gedrang gemengd, terwijl mijn eigen angst me lokte als een sirene. En mijn zware lijf is slap en verward heen en weer geduwd in de menigte, om er al gauw weer uit te worden verjaagd door die bekende, ellendige, lichamelijke paniek van mij, waarvan de warrige, kronkelige wortels echter wel met elkaar vervlochten zijn in de bodem van mijn bewustzijn. Het zijn dan ook niet weinig redenen die mij aanwijzen voor openbare wraak, al zijn ze allemaal ontkiemd vanuit dezelfde bittere bol...

... Van de vele mogelijke geneugten waar mensen dol op zijn, heb ik altijd alleen maar naar deze ene verlangd: te worden liefgehad. Maar het was me al gauw duidelijk dat ik bij niemand in de smaak kan vallen, evenmin als ik bij mezelf in de smaak val; al kon ik evengoed geen afstand doen van mijn hardnekkige illusie – of eis; terwijl mijn knagende vraag voor mij intussen onlosmakelijk was verbonden met het thema van schuld en schaamte. Uiteindelijk heb ik alle verlangens losgelaten, maar de schuld en schaamte blijven. Sterker nog, ik durf te stellen dat die de kern zijn van mijn protoplasma, en vorm geven aan mijn zichtbare voorkomen dat me kenbaar maakt voor de wereld. Dus als ik me ineens in een menigte bevind, heb ik het gevoel dat ik het aangewezen onderwerp ben voor een lynchpartij. Het onmetelijke oordeel van het Collectief richt zijn moordlustige pupillen op mijn lichaam.

Nu kiest een grimmige, boosaardige (maar niet onbevallige) Nemes mijn beulen bij voorkeur uit de jeugd, en de jongelui van rond de twintig. Zij vormen voor het merendeel de militie van deze *revolutie*, die mij ziet wegvlugten, doodsbang en zwaar geboeid tegelijk, als een heloot die uit zijn vaderland wordt verdreven. Ze rukken op in groepen, zwaaiend met hun gebiedende borden, en tussen hun lange, groezelige krullen hebben hun baardeloze gezichten, zonder een zweem van herinnering of intellect, een verhitte gloed vanwege hun buitengewone ongehoorzaamheid, als tijdens een zondagse slemppartij. Komt het door mijn slechte zicht of zijn ze echt allemaal mooi? Door de uniformiteit van hun trekken vind ik ze er allemaal eender uitzien, als dieren van dezelfde roedel. En met hun brutale stappen, en hun jonge monden, tot aan de keel opengesperd in hun vreselijke beschuldigingen, lijken ze net spelers die opgewonden hun bloeddorstige sport beoefenen.

In hun geschreeuw om veroordeling keren steeds dezelfde titels en achternamen terug die mijn oren ontvangen zonder ze te begrijpen, niet meer dan vreemde geluiden. Eén naam echter, die vaak weerklinkt in combinatie met hun DOOD AAN, komt me nu al bekend en vertrouwd voor, als een oud riedeltje. Die kerel ken ik wel, helaas. Dat is Generalissimo Franco! De *Caudillo*! Maar nu bespeur ik ergens een ongeloofige verbijstering, licht en lachwekkend als gekietel, wanneer ik bedenken dat die ellendige oude dikzak in mijn kindertijd mijn Vijand was.

Ik heb hem eerlijk gezegd nooit ontmoet of van dichtbij gezien, en ik kan onze verdeeldheid ook niet wijten aan politieke tegenstellingen (ik heb nooit iets met politiek gehad, toen evenmin als nu). Nee, het is vanwege een andere reden: die kerel werd mijn (heimelijke, gezworen) Vijand toen ik erachter kwam dat hij de Vijand was van mijn oom Manuel.

Franco de overwinnaar, de baas van heel Spanje! Zolang ik besta is hij er ook altijd geweest. Mijn hele familie (allemaal in feite trouwe Franco-aanhangers) is inmiddels allang dood (de laatste was tante Monda, elf jaar geleden). En ook de andere personages uit onze komedie, groot en klein, zijn allemaal dood. Alleen de Generalissimo leeft nog steeds. In de straten van de stad valt tussen de verschillende vervloeking en hosanna's die op de muren gekalkt staan ook te lezen: